

Istota arbitrażu

Co to jest arbitraż gospodarczy?

Pod pojęciem arbitrażu rozumie się polubowne rozstrzygnięcie sporów.

To nowoczesny, posiadający długą tradycję tryb rozstrzygnięcia spraw cywilnych (gospodarczych) przez osoby (arbitrów) i stosownie do zasad (proceduralnych jak i materialnych) na wybór, których strony mają bezpośredni lub pośredni wpływ.

Polskie prawo nie posługuje się pojęciem arbitrażu, używając jego synonimu sąd polubowny. Jednakże w języku prawniczym przyjęto się intuicyjne odróżnianie pojęcia arbitraż, dla oznaczenia sądu polubownego rozstrzygającego spory gospodarcze.

Aby spór majątkowy mógł być rozstrzygnięty przez sąd arbitrażowy, aby w ogóle zaistniała możliwość powołania arbitrów i ukonstytuowania się sądu arbitrażowego, strony stosunku prawnego muszą na to wyrazić zgodę w formie zawarcia umowy zwanej zapisem na sąd polubowny.

1. Zapis & klauzula

Podstawą postępowania arbitrażowego jest umowa stron tzw. zapis na sąd polubowny. Zapis ten może przybrać formę postanowienia zawartego w umowie dotyczącej innego stosunku prawnego (umowie głównej), mówimy wtedy o klauzuli arbitrażowej lub umowy o poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporu już istniejącego - tzw. kompromis.

Umowa ta wywiera dwa główne skutki prawne, pierwszy polegający na przyznaniu sądowi polubownemu kompetencji do rozstrzygnięcia sporu objętego umową, drugi wykluczenie sądownictwa państwowego.

2. Treść

Umowa ta powinna zawierać dokładne oznaczenie przedmiotu sporu, albo stosunek prawny, z którego spór wynikł lub może wyniknąć. Uznawany jest za ważny zapis zawarty w konkretnej umowie stanowiący o tym, że wszystkie spory mogące powstać w przyszłości między stronami w związku z tą umową rozpatrywane będą przez sąd polubowny.

Dopuszczalne są jeszcze inne postanowienia np., co do sposobu wyboru lub liczby arbitrów, trybu postępowania, kosztów postępowania, języka, czy miejsca arbitrażu. W żadnym wypadku postanowienia te nie mogą być sprzeczne z bezzwzględnie obowiązującymi przepisami prawa.

3. Forma

Zarówno w obrocie krajowym jak i międzynarodowym wymagana jest forma pisemna. W obrocie międzynarodowym dopuszcza się jednak wymianę dokumentów np. listów lub telegramów, dalekopisów, a także zawarcie umowy o arbitraż drogą elektroniczną..

Umowa musi być własnoręcznie podpisana.

Warto dodać, że niektóre systemy prawne w szczególności w państwach "prawa pospolitego" (common law) wzorowane na prawie angielskim, pozwalają na zawarcie umowy również ustnie.

Klasyczny model powołania sądu arbitrażowego polega na tym, że jedna ze stron sporu powołuje jednego arbitra, druga strona powołuje drugiego arbitra; a tak powołani arbitrzy wybierają superarbitra.

Wykonalność orzeczenia arbitrażowego gwarantuje państwo poprzez zrównanie - po spełnieniu określonych procedur - orzeczenia arbitrażowego z wyrokiem sądu państwowego.

Zakres dopuszczalności arbitrażu

Ustawodawstwo każdego z państw, posiadających regulacje dotyczące sądownictwa polubownego, określa dziedziny, w jakich spory mogą być, a w jakich nie, rozstrzygane w drodze arbitrażu. Jest to istotne zagadnienie, łączące się z koncepcją tzw. porządku publicznego.

Państwo, zezwalając na to, aby orzeczenia arbitrażowe traktowane były tak jak wyroki sądów państwowych, określa zazwyczaj bardzo precyzyjnie, jakie kategorie spraw mogą być rozstrzygane przez sądy polubowne. W różnych państwach może być różny zakres stosunków prawnych, które mogą być rozstrzygane przez sądy polubowne. W Polsce jako zasadę przyjmuje się, że strony mogą poddać pod rozstrzygnięcie arbitrażu (sądu polubownego) wyłącznie spory o charakterze majątkowym z wyjątkiem sporów o alimenty i sporów wynikających ze stosunku pracy.

Arbitraż krajowy a arbitraż międzynarodowy

Arbitraż rozwinął się głównie jako sposób rozstrzygnięcia sporów w handlowych stosunkach międzynarodowych. Przez arbitraż międzynarodowy rozumieć, zatem należy oddanie sporu pod rozstrzygnięcie arbitrażu w każdej sytuacji, gdy strony sporu nie są podmiotami prawnymi tego samego państwa. Natomiast arbitraż krajowy rozstrzyga spory między podmiotami prawnymi tego samego państwa.

Od arbitrażu międzynarodowego odróżnić należy pojęcie zagranicznego sądu arbitrażowego. O tym czy mamy do czynienia z krajowym czy zagranicznym sądem arbitrażowym decyduje siedziba bądź miejsce orzekania sądu.

Może się, zatem zdarzyć, i często się zdarza, że sąd krajowy orzeka w sprawach międzynarodowych. Jest tak wówczas, gdy podmiot polski i podmiot zagraniczny dokonają zapisu na sąd polubowny, który orzekał będzie w Polsce.

Rozwój międzynarodowego arbitrażu handlowego

Rozwój międzynarodowego arbitrażu handlowego Wzrastająca popularność tej instytucji, oraz docenianie roli przez państwa doprowadziło do rozwoju międzynarodowej regulacji arbitrażu handlowego, co przejawia się w licznych konwencjach międzynarodowych, a także w regulaminach instytucji arbitrażowych. Krokiem naprzód jest także dostosowanie przepisów wewnętrznych do międzynarodowych standardów regulacji postępowania arbitrażowego.

Takim przełomem jest ustawa modelowa UNCITRAL z 1985 r., zalecona państwom przez ZO ONZ do inkorporowania do ustawodawstw krajowych. Zawiera ona katalog podstawowych zasad, bez których obecnie jest niemożliwym przeprowadzenie skutecznego postępowania arbitrażowego. Od 1985 r. została wprowadzona w większości państw w tym Anglii, Austrii, Bułgarii, Czech, Danii, Francji, Holandii, Kanady, Litwy, Niemiec, Rosji, Słowacji, Szwajcarii, Węgier, Włoch itp. W stosunku do Polski trwają prace nad jej inkorporacją, miejmy nadzieję, że będą skuteczne.

Istotnym dokumentem na polu międzynarodowym jest także Regulamin arbitrażu międzynarodowego UNCITRAL, przyjęty w 1976 r. W Polsce został zalecony jednostką handlu międzynarodowego przez Ministerstwo Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej, do stosowania i proponowania kontrahentom zagranicznym.

Podstawowe cechy arbitrażu gospodarczego (sądownictwa polubownego)

1. Dobrowolność arbitrażu

Dobrowolność arbitrażu gospodarczego polega na tym, że zapis na sąd polubowny jest normalną umową cywilnoprawną, którą strony mogą swobodnie zawrzeć negocjując jej warunki. Oznacza to, że nikt nie może być zmuszony do zawarcia zapisu na sąd polubowny, natomiast zawierając zapis strony mogą swobodnie określić zarówno arbitraż, który wybierają bądź ustanawiają do rozstrzygnięcia ewentualnych sporów mogących między nimi wyniknąć, jak i określić zasady (proceduralne i materialne), jakie będą przed arbitrażem obowiązywać.

Kompetencja sądu arbitrażowego do rozpoznania sporu wynika, zatem z umowy między stronami.

Zapis na sąd polubowny najczęściej zawierany jest w samym kontrakcie handlowym jako tzw. klauzula arbitrażowa, ale może także zostać zawarty już po zaistnieniu sporu tzw. kompromis. Co więcej można dokonać zapisu na sąd polubowny w toku procesu sądowego zawierając ugodę na mocy której rozstrzygnięcie sporu zostaje poddane arbitrażowi.

2. Rozstrzygnięcie sporów przez sądy arbitrażowe nie będące sądami państwowymi

Sądy arbitrażowe nie są sądami państwowymi. Jest to jedna z istotnych cech sądownictwa polubownego. (W Polsce istniał do roku 1990 Państwowy Arbitraż Gospodarczy powołany do rozstrzygnięcia sporów między przedsiębiorstwami państwowymi - nie był to arbitraż w klasycznym rozumieniu, zob. Arbitraż w Polsce). Sędziowie sądów państwowych nie mogą być arbitrami w sądach polubownych.

Sądy arbitrażowe mogą być sądami powołanymi przez same strony i wówczas są określane jako sądy ad hoc, bądź funkcjonują jako sądy instytucjonalne powoływane zazwyczaj przy izbach przemysłowo handlowych i wówczas nazywane są stałymi sądami arbitrażowymi (polubownymi). Regulaminy stałych sądów polubownych zachowują generalną zasadę kształtowania składu orzekającego sądu przez strony, ograniczając ją, co najwyżej do ograniczenia możliwości wyboru arbitrów (lub superarbitra) z listy arbitrów prowadzonej przez sąd.

3. Jednoinstancyjność postępowania arbitrażowego

Jeżeli strony w zapisie na sąd polubowny (w klauzuli arbitrażowej) inaczej się nie umówią, postępowanie arbitrażowe jest jednoinstancyjne. Oznacza to, że od orzeczenia arbitrażowego nie

przysługuje odwołanie (apelacja) do wyższej instancji. Ta reguła - chociaż istnieją od niej nieliczne wyjątki - jest także cechą arbitrażu. Ustawodawca wychodzi z założenia, że skoro strony mają wpływ na ukształtowanie składu orzekającego sądu polubownego (sądu arbitrażowego) to procedura ta stanowi wystarczające zabezpieczenie interesów stron, które z góry godzą się wykonać orzeczenie arbitrażowe wydane przez arbitrów, do których mają zaufanie.

Istnieją jednak w każdym systemie prawnym procedury umożliwiające sądom państwowym pewną kontrolę nad orzeczeniami arbitrażowymi. Przede wszystkim sądy państwowe - jeżeli orzeczenia arbitrażowe strona przegrana dobrowolnie nie wykona - stwierdzają prawomocność orzeczenia arbitrażowego oraz nadają takiemu orzeczeniu klauzulę wykonalności.

Ponadto polskie prawo przewiduje także skargę do sądu państwowego o uchylenie wyroku sądu polubownego (sądu arbitrażowego) w bardzo ściśle określonych sytuacjach, węższych niż podstawy złożenia apelacji w postępowaniu przed sądem państwowym.

4. Zrównanie na mocy przepisu prawnego orzeczenia arbitrażowego z wyrokiem sądu państwowego

Najistotniejszą cechą arbitrażu (sądownictwa polubownego) jest to, że państwo na mocy powszechnie obowiązującego przepisu prawa zrównuje orzeczenia arbitrażowe z wyrokami sądów państwowych. Oznacza to, że po spełnieniu odpowiedniej procedury (polegającej na uzyskaniu klauzuli wykonalności orzeczenia arbitrażowego) orzeczenie arbitrażowe traktowane jest tak jak wyrok sądu państwowego a co za tym idzie może być egzekwowane przez komornika.

Zalety arbitrażu

1. Największą zaletą arbitrażu gospodarczego jest oszczędność czasu i pieniędzy.

Przed sądami arbitrażowymi postępowanie jest znacznie tańsze w porównaniu z sądami państwowymi. Jeżeli strony zawarły umowę na sąd ad hoc, same określają wynagrodzenie arbitrów. Stałe sądy arbitrażowe posiadają własne reguły i tabele wpisów sądowych. Są to zazwyczaj wpisy znacznie niższe niż w sądach państwowych (wyjątkowo przy bardzo niskich wartościach przedmiotu sporu mogą być wyższe). W niektórych stałych sądach arbitrażowych przyjęto zasadę, że wpisy sądowe wynoszą określony ułamek (70% lub 50%) wpisu, jaki strona uiściłaby przed sądem państwowym.

Ponadto postępowanie arbitrażowe jest jednoinstancyjne. Oznacza to, że strona nie jest narażona na koszty kolejnych instancji.

2. Szybkość postępowania

Proces arbitrażowy oparty jest w większości stałych sądów arbitrażowych na zasadzie pisemności. Sądy arbitrażowe i ich składy orzekające są znacznie mniej obciążone niż sądy państwowe a proces arbitrażowy kończy się najczęściej na pierwszej rozprawie lub w ogóle bez wyznaczania rozprawy.

3. Poufność postępowania

Poufność postępowania arbitrażowego to jedna z największych zalet arbitrażu. Aczkolwiek akta spraw sądowych w sądach państwowych są także dostępne wyłącznie stronom i ich pełnomocnikom, to jednak sama rozprawa w sądzie państwowym jest z zasady jawna; a nawet w nielicznych wypadkach utajnienia rozprawy, sam fakt jej toczenia się w sądzie jest obwieszczany zawsze na wokandzie sądowej.

4. Kompetencja składu orzekającego i autorytet arbitrażu

Do składu orzekającego sądu polubownego (arbitrażu gospodarczego) strony mogą powołać specjalistów z dziedziny, której spór dotyczy. Nie ma wymogu, aby arbitrzy byli prawnikami. (Nieliczne regulaminy stałych sądów arbitrażowych ograniczają się do wymogu, aby superarbitr był prawnikiem).

5. Jednoinstancyjność postępowania arbitrażowego

Sąd arbitrażowy jest w zasadzie jednoinstancyjny - zależy to od woli stron, a jego orzeczenie jest ostateczne, nieodwołalne. Jediną możliwością jego wzruszenia jest skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego, którą składa się do sądu państwowego.

6. Wykonalność orzeczenia arbitrażowego

Wyrok sądu polubownego działającego w Polsce jest tytułem egzekucyjnym, który po nadaniu przez sąd państwowy klauzuli wykonalności nadaje się do egzekucji, podobnie jak wyrok sądu państwowego.

Podobnie jest z wyrokiem zagranicznego sądu polubownego, który dzięki konwencją międzynarodowym (głównie konwencji nowojorskiej z 1958 r.) jest wykonalny obecnie w 140 krajach świata. Umowy te pozwalają na bezpośrednią egzekucję roszczeń zasądzonych orzeczeniem arbitrażowym.